

zodanig de idee van vrijheid als fundament van de ethiek aan het licht zou kunnen worden gebracht (p. 75, 274, 316, 329, 340, 343).

Tot slot: *'Omdat filosoferen leven is'* drukt ongetwijfeld een fundamentele behoefte uit: de behoefte aan een *filosofisch* leven, als de poging tot herstel van een verloren integriteit. Door de contingentie echter, uitsluitend binnen dewelke een eindig filosofisch leven mogelijk is en zich zichzelf verstaat, is een poging tot *volledig* herstel gedoemd te mislukken. Ondanks haar 'absoluut' karakter is het willen bevredigen van een dergelijke behoefte echter geen vergeefse moeite, maar noodzakelijk, want net als de idee van vrijheid een bestendige opgave, dat wil zeggen moeizaam en steeds opnieuw te verwerkelijken. Daarom dat Alfred Denker ook dit boek niet anders besluiten kan dan bescheiden zeggen dat filosoferen in het leven steeds een *onderweg blijven* is, zoals hij trouwens in een eerder boek, *Een filosofie onderweg* (Delft, Eburon, 1993) suggereert.

Kris WITZORECK

HUMANISME

Willy Coolsaet: Mens tegenover mens. Solidariteit en zelfgenoegzaamheid in de menselijke verhoudingen, Leuven. Apeldoorn, Garant, 1997, 123 blz. 490 Bfr. ISBN 90 5350 620 9

Willy Coolsaet kan zeker geen gebrek aan intellectuele moed verweten worden. Nadat hij in *Producteren om te Producteren* (Kritiek 1996) had geprobeerd Marx te vellen (nota bene met behulp van Marx zelf), wil hij in dit nieuwe boek ook Nietzsche tegen de vlakte krijgen en daarenboven in diens val eveneens ook nog Bataille, Baudrillard, Deleuze, Foucault, Girard, Lacan, Derrida, Lyotard en het sartrianse existentialisme zien mee te slepen (p.9). Dat is geen klein bier, en het spreekt vanzelf dat we binnen het bestek van 123 bladzijden geen systematische analyse mogen verwachten van het oeuvre van al die giganten. Deze mensen delen, volgens Coolsaet, echter op een bepaalde manier een centrale intuïtie en die neemt hij hier onder vuur. Het boek wordt dan ook gepresenteerd als 'prolegomena' van een uitgebreidere cultuurgeschiedenis. Als het goed is mogen we dus een verdere en concretere uitwerking van deze basisideeën verwachten in (een) latere publicatie(s).

Er is iets paradoxaals aan de hand met dit geschrift. Enerzijds probeert Coolsaet namelijk consequent vast te houden aan zijn 'filosofie van de eindigheid' (zoals al eerder uitgewerkt in zijn *Mens en arbeid*, Acco, 1987), maar anderzijds krijgen we een poging voorgeschoteld om de hele (vooral menselijke) werkelijkheid te vatten in enkele

begrippen. Daarbij speelt 'zelfgenoegzaamheid' een centrale rol. De 'zelfgenoegzame' mens is volgens Coolsaet dan degene die zich op een of andere manier probeert te onttrekken aan de eindigheid van het bestaan. Hij probeert die realiteit buiten te sluiten en komt daardoor onvermijdelijk terecht in een zelf geschapen droomwereld. Coolsaet is daarom een 'vervelende' denker. Hij wil voortdurend herinneren aan wat we het liefste zouden zien te vergeten: de veranderlijkheid van alles, onze nooit aflatende behoefte, de dood. Bovendien gaat hij ervan uit dat we steeds de vrije keuze hebben om 'zelfgenoegzaam' te zijn of niet. Als we gevlucht zijn, kunnen we dus altijd terug.

Vervolgens krijgen we te zien hoe de zelfgenoegzaamheid verschillende gedaantes aanneemt. Het kan gaan om het ideaal van de autarkie, maar ook om het tot slaaf maken van anderen of het opgaan in de rivaliteit tegenover hen in zoverre die anderen een bedreiging vormen voor onze zelfgenoegzaamheid. Maar zelfs de overgave aan God kan een subtiele vorm van streven naar zelfgenoegzaamheid inhouden. Wat er gebeurt is namelijk een vlucht voor het besef van de eindigheid naar een Wezen dat de oneindigheid moet veiligstellen en de narcistische almachtdroom van het Ik alsnog in vervulling laten gaan.

Hoe moeten we dan wél leven? Het komt er op aan de verschillende domeinen van het bestaan te erkennen in hun beperktheid, ze op een evenwichtige manier te beleven en zeker geen enkele ervan te verabsoluteren. Leven als mens betekent ruimte maken voor: denken, lichamelijke genieting, wilsvrijheid. Maar geen enkele van die mogelijkheden mag een doel worden op zich. Het leven is geen spel. In de westerse – ook joods-christelijke – traditie is die feeling voor de realiteit weliswaar nooit helemaal teloorgegaan, in tegenstelling tot de oosterse 'wijsheid' die steeds geneigd is de zichtbare wereld als louter schijn te beschouwen.

Na deze bedenkingen (natuurlijk veel gedetailleerder uitgewerkt dan onze samenvatting hier) volgt merkwaardigerwijs een hoofdstuk over de plaats van gevoelens en genot in het menselijk bestaan. Welke plaats hebben deze reflecties binnen het kader van deze tekst? De redenering luidt dat juist in het voelen en genieten de wezenlijke betrokkenheid op de wereld buiten onszelf blijkt. Voelen is: iets (anders) voelen. Genieten is: genieten van iets (anders). Coolsaet vat samen: "we zijn excentrisch" (p.86). En zo blijkt zelfgenoegzaamheid in feite neer te komen op een ontkenning van het menselijke in de mens.

Vandaar dat de juiste houding 'solidariteit' is. Ik moet het andere en de anderen niet buitensluiten of ontkennen. Ik moet mijn afhankelijkheid onder ogen durven zien en vanuit mijn nood tot een 'gelukkige ruil' (p. 100) zien te komen zonder in het ander uiterste – het egoïsme – te vervallen. Daarbij zij terloops opgemerkt dat we volgens Coolsaet met zoiets als liefde geweldig moeten oppassen. Verlangen naar liefde is vaak pure zelfbetrokkenheid. "We menen dus dat men het liefdesverlangen – het verlangen als dusdanig onmisbaar of noodzakelijk voor iemand te zijn – als de pest kan missen" (p.107).

Toch zal ons bestaan door conflicten getekend blijven. Dat komt omdat wij zelf een geheel zijn van verschillende doelstellingen en wij verder steeds te maken hebben met anderen die ook weer verschillen van ons. Die conflictueuze toestand is opnieuw wezenlijk en het kan zelfs gevaarlijk worden als we op zoek gaan naar een 'Endlösung'. Wat we moeten nastreven is regulering. Op maatschappelijk vlak is dat dan democratie. Om daarbij de verleiding tot zelfgenoegzaamheid te onderdrukken is op de eerste plaats echter 'zinvolle arbeid' nodig, waarmee Coolsaet bedoelt: "dat de mens in zijn arbeid aan de instauratie van een menselijke wereld wil deelnemen. Hij moet als het ware het resultaat van zijn arbeid aan de gemeenschap kunnen aanbieden" (p.123). Zolang dit niet het geval is, dreigen mensen voortdurend te bezwijken voor de verleiding tot zelfgenoegzaamheid en de perversie van de solidaire verhoudingen. Er is dus werk aan de winkel.

Is Willy Coolsaet nu geslaagd in zijn ambitieuze onderneming? Het lijkt te vermetel om hier nu al een definitief oordeel over te vellen. Dat zijn boek niet altijd even gestructureerd is als hij dat zelf zou wensen is slechts een oppervlakkige kritiek. Belangrijker zijn misschien volgende vragen.

- Is het menselijk leven juist in zijn eindigheid niet te complex om in enkele begrippen te kunnen worden samengevat?
- Is de 'capaciteit tot oneindigheid' wel per se een vlucht of juist één van de typisch menselijke mogelijkheden?
- Is het niet vreemd om gevoelens en genot als bewijzen van 'excentriciteit' aan te halen, zich nota bene baserend op Levinas voor wie deze dimensies tot 'Het Zelfde' behoren dat juist slechts 'de l'Extériorité' kan worden opengeboken en bevrijd?
- Is solidariteit nu juist niet per definitie gebaseerd op belangeloosheid in plaats van op berekening?
- Is 'zinvolle' arbeid wel hetzelfde als 'nuttige' arbeid? Wat Coolsaet hierover in *Producteren om te produceren* al had geponeerd is volgens mij zelfs formeel logisch niet houdbaar.

Opgevoed als ik ben door anti-utilitaristische meesters kan ik verder zijn analyses van liefde, religie, arbeid en spel onmogelijk bijtreden. Bovendien is zijn geloof in de menselijke vrijheid mij te groot (niet 'eindig' genoeg). Tenslotte slaagt Coolsaet er volgens mij niet altijd in om alle andere denkers definitief van zich af te schudden. De persoon waarmee hij het meeste verwant lijkt is Albert Camus. (Maar in diens *Le mythe de Sisyphe* kent dan weer slechts één denker genade en dat is Nietzsche). Toch behoort Coolsaet wat mij betreft tot de categorie van filosofen die interessant en stimulerend zijn, ook al deel je hun standpunten niet. Dit boek zal zeker niet het laatste zijn dat ik van hem lees, omdat hij de discussie over de fundamenteën van denken en zijn open houdt.